

Ольга Ковтуненко

(Житомир),

аспірант кафедри історії України

Житомирського державного університету імені І. Франка

Люблінська унія 1569 р. у дзеркалі російської історіографії XIX ст.

Актуальність даної теми пояснюється необхідністю оцінки тих подій з точки зору сучасної історіографії. Російська історична у своїх поглядах була заполітизованою, тому вимагає детального аналізу з історіографічної точки зору.

Литовсько-руські землі, на думку багатьох російських істориків XIX ст., не змогли приєднатися до Росії через деспотичне правління Івана IV. М. Коялович вважав, що приєднання Литви до Російської держави було можливим у 50-ті роки XVI ст., однак Литва приєдналася до Польщі через опричнину [5, 156]. Це була частина державної політики в Російській державі (1565-1572), що складалася в конфіскації майна на користь держави і системи надзвичайних заходів. О. Погодін вважав, що литовські вельможі більше тяжіли до православної Москви, але політика Івана Грозного спричинила поворот в іншу політичну площину, через жорсткість царя [12, 87].

П. Брянцев, Д. Іловайський, І. Філевич вбачали основну причину об'єднання Литви та Польщі, у тому, що поляки скористалися Лівонською війною (1558 – 1583) та байдужим ставленням литовсько-руської шляхти. За словами П. Брянцева, Литва другої половини XVI ст. була подібна Польщі за внутрішнім устроєм. [1, 86]. На думку В. Мякотіна, Ф. Уманця, М. Любавського Люблінська унія як результат консолідаційного періоду Польщі та Литви, стала можливим в умовах політичної свободи, яка була у Польщі, це поступово змінило устрій Литви та наблизило її до Польської держави. Російською історіографією XIX ст. визнавався факт позитивних змін у соціальному устрої Литви.

Ф. Уманець називав можливе приєднання до Росії самогубством Литви. та наголошував на тому, що Польща відрізнялася здатністю до асимілювання народів наданням національних прав. особливо за часів Ягелонів (1386—1572) [16, 35, 56].

М. Любавський дійшов висновку, що зближення Польщі та Литви стало можливим завдяки тісним взаєминам польського сейму та литовсько-руським представницьким органам, заперечуючи фактор Лівонської війни. Він називає Люблінську унію парламентською, тобто такою, що об'єднала держави за політичним принципом, вважав інтеграційні процеси цих держав асиміляцією [9, 174]. Загальною думкою

більшості російських істориків є те, що об'єднання Польщі та Литви відбулося за сценарієм поляків.

Ф.Сміт дійшов думки, що в результаті Люблінської унії польська шляхта здійснила своє прагнення захопити руські землі [14, 34]. Така ж точка зору була близькою І. Філевичу, Д. Іловайському, Ф. Єленєву, С. Соловійову, В. Ключевському, котрі розглядали Люблінську унію як політичний союз рівноправних сторін, де зберігалися окремі адміністрації, закони та війська.

І. Лаппо розглядав відносини між Великим Князівством Литовським та Польщею як тимчасові, для вирішення зовнішньополітичних завдань. На думку історика нічого не змінилося після Люблінської унії, адже умови договору виконувалися до того часу доки вони вигідні для сторін. Історик відмічав компромісний характер унії [7, 76].

У російській консервативній історіографії XIX ст. побутувала думка, що Люблінська унія була лише підготовкою до іншої мети, а саме до церковної унії. Ф. Єленєв вважав Люблінську унію лише засобом для прикриття тієї справжньої мети [3, 24]. За словами М. Любовича Люблінська та Берестейська унія були цілеспрямованою політикою польської держави та католицької церкви, у якій головну роль мали єзуїти [10, 96].

П. Брянцев посиляється на М. Бобжинського, який засуджував католицьку церкву за запровадження унії. За таку позицію П. Брянцев називав його одним із небагатьох чесних польських істориків. Однак історик не звертав уваги на те, що М. Бобжинський розділяв політику держави та католицької церкви, додаючи, що церква погіршила становище польської держави Берестейською унією [17, 63]. Подібну точку зору висловив В. Мякотін, де діяльність католицької церкви прирівнює до політики держави. [11, 265]. На думку П. Ясеніцина церковна унія сприяла загостренню руського питання у Речі Посполитій, яке виникло після укладання Люблінської унії 1569 р. [18, 178].

Поляки, на думку російських істориків, мали лише одне вирішення руського питання, а саме цілковита полонізація народу, але вагомою перешкодою на шляху до реалізації цієї мети поляків вважали козацтво. Приєдналися до такої точки зору і ті історики, які не ідеалізували козацтв, Ф. Уманець та В. Ключевський. Ф. Уманець вказував на неможливість Речі Посполитої вирішити козацьке питання, [16, 43].

Порушення прав православної церкви католицизмом, на думку російської консервативної історіографії XIX ст., зробило неможливим об'єднання руських земель та поставило під сумнів можливість існування польсько-литовської держави.

Історик В. Мякотін відмічав, що після прийняття Литвою католицизму змінилися відносини між її землями, оскільки православна церква не бажала визнавати власну рівноправність із «поганим латинством» [11, 254]. Твердження щодо постійної католицької експансивної політики на російські землі, переслідування православної церкви підтримувалося й ліберальними істориками, а саме С. Соловйовим, В. Ключевським, М. Карєєвим, О. Погодіним.

Засадниче твердження російської консервативної історіографії про неможливість об'єднання та трагічний кінець польсько-литовської федерації, призвело до оцінки подій виключно в негативному напрямку. М. Кояловича твердив, що Люблінська унія не лише погіршила життя литовського населення, але й мала негативний вплив на поляків [6, 43]. Ф. Єленєв вважав, що Люблінська унія стала вершиною польських прагнень двох століть. Щодо руських земель то унія підняла питання: бути Польщі чи Росії. Зрештою, за словами історика, це призвело до знищення Польщі [3, 35]. М. Любавський вважав, що унія стала причиною руйнації звичного життя держави та посилювала можновладство [9, 135]. І. Лаппо зауважував, що злиття сейму призвело до посилення сепаратистських тенденцій в польському сеймі. Загалом, на думку історика, Люблінська унія зупинила державний розвиток Речі Посполитої, оскільки узгодити інтереси Польщі та Великого князівства Литовського було неможливим [7, 306]. М. Любавський називає причиною кризи Речі Посполитої поєднання між собою двох різних державних систем та бачень суспільно-економічного розвитку. З однієї сторони це шляхетська демократія, а з іншої магнати, що спиралися на свої величезні володіння. Історик переконаний, що в умовах, які склалися економічні фактори стали більш вагомими, ніж юридична форма шляхетської демократії, що обмежувала їх [9, 137].

Думки російських істориків в плані соціальних перемін є суперечливі та не завжди піддаються узагальненню. Поширеним твердженням російської історіографії є запровадження поляками на Русі кріпосного права. За словами Ф. Єленєва, кріпосне право раніше було невідомим для руського населення, стало найзгубнішим з нововведень польської сторони [3, 34]. В. Ключевський підтримує таку точку зору Ф. Єленєва, розглядаючи кріпосне право, як явище, що прийшло з поляками. Історик негативно оцінював запровадження магдебурзького права на російських землях Речі Посполитої, вважаючи, що заміна віча зробила міста маленькими міщанськими групами та забрало в них можливість брати участь в політичному житті країни. [4, 369].

М. Любавський першим у російській історіографії звернув увагу на федеративний характер польсько-литовської держави. Спільний сейм, на думку історика, був основою для федеративної Речі Посполитої.

Російська історіографія демонструє широкий спектр оцінок Люблінської унії, однак думки про її наслідки є одностайними, у першу чергу про негативні перспективи розвитку Речі Посполитої. Така позиція пояснюється апріорним твердженням про фатальність кінця Речі Посполитої. Так О. Трачевський переконував, що Люблінська унія – фатальне явище, адже Литва втратила все найкраще, чим відрізнялася від Польщі, отримавши навзаєм лише проблеми [15, 378]. П. Гейсман відмічав, що приєднання Литви було вигідним лише для Польщі. Об'єднана польсько-литовська держава була, на думку історика, наймогутнішою державою Східної Європи та могла здійснити об'єднання слов'янського світу, однак не змогла вирішити проблеми, які склалися через слабкості державного та військового устрою [2, 156].

Ф. Уманець піднімав питання щодо невідповідності характеру унії та майбутньої її реалізації. Історик вважав, що ліберальний характер у державі був порушений релігійною унією 1596 р. та її наслідками, а саме релігійним фанатизмом та шляхетським устроєм. Федір Михайлович називає поляків більш розвинутими у політичному аспекті, що давало можливість перевершити інші народи Речі Посполитої. Ф. Уманець демонструє позицію, яка є нетрадиційною для російської історіографії XIX ст. На думку історика, польський народ повинен бути відповідальним не за Люблінську унію, а за нездатність дотримуватися початкового характеру унії, адже зв'язок, встановлений унією, не зберегли через недосягнення згоди двох держав [16, 42].

Розглядаючи польсько-литовську державу в період XIV – XVI ст. російська історіографія мала на увазі, у першу чергу, історію західних руських земель, або ж литовсько-руської держави. Консервативна історіографія XIX ст. не бажала й чути про можливість існування польсько-литовської федерації. Включення руських земель до складу федерації вважалося негативним впливом на православне населення збоку католицизму. Російська історіографія XIX ст. у поглядах на Люблінську унію не відійшла від своїх традиційних великодержавних підходів до трактування історії, що укорінилися в російській науці у попередні століття.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Брянцев П. История Литовского государства с древнейших времен / П. Брянцев – Вильна: типография А. Г. Сыркина, 1889. – 659 с.
2. Гейсман П. Начало конца Польши / П. Гейсман – СПб. – 1898. – 286 с.

3. Еленев Ф. Польская цивилизация и ее влияние на Западную Русь / Ф. Еленев. – СПб. – 1863. – 88 с.
4. Ключевский В. Сочинения в девяти томах. Том II. Курс русской истории / В. Ключевский. — М.: Мысль, 1988. – 448 с.
5. Коялович М. Литовская церковная уния / М. Коялович – СПб.: Тип. Тихменева, 1859 – 1861. Т. 1. – 1859. – 316 с.
6. Коялович М. Люблинская уния, или Последнее соединение Литовского княжества с Польским королевством на Люблинском сейме в 1569 году / М. Коялович // Рус. Инвалид. – СПб.: – 1863. – 87 с.
7. Лаппо. И. Великое Княжество Литовское за время от заключения Люблинской Унии до смерти Стефана Батория (1569-1586): опыт исследования политического и общественного строя. Т. 1 / И. Лаппо. – С.-Петербург: Типография И. Н. Скороходова, 1901. – 780 с.
8. Любавский М. Литовско-русский Сейм. Опыт по истории учреждения в связи с внутренним строем и внешней жизнью государства / М. Любавский – М.: Университетская тип., 1900. – 1160 с.
9. Любавский М. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно. С приложением текста хартий, выданных Великому княжеству Литовскому и его областям / М. Любавский. – изд. 2-е. – М.: Московская художественная печатня, 1915. – 401 с.
10. Любавич Н. К истории иезуитов в литовско-русских землях в XVI веке / Н. Любавич // Варшавские Университетские Известия. – 1888. – № 4, С. 69 – 114.
11. Мякотин В. Лекции по русской истории / В. Мякотин – СПб.: Типография Р. Голике, 1892. – 472 с.
12. Погодин А. Очерк истории Польши / А. Погодин – М.: издание редакции журнала Юность России, 1909. – 140 с.
13. Погодин М. Польский вопрос. Собрание рассуждений, записок и замечаний 1831 – 1867 / М. Погодин – М.: Типография газеты «Русский», 1867. – 240 с.
14. Смит Ф. Ключ к решению польского вопроса или почему Польша не может существовать как самостоятельное государство / Ф. Смит. СПб.: Военная типография, 1865. 82 с.
15. Трачевский А. Польское бескорольевье по прекращении династии Ягеллонов / А. Трачевский М.: Тип. Грачева и комп., 1869. – 664 с.
16. Уманец. Ф. Вырождение Польши. Два года после Ягеллонов / Ф. Уманец – Санкт-Петербург: Типография библиотеки медицинских наук доктора М.А. Хана, 1872. – 341 с.
17. Bobrzynski M. Dzieje Polski w zarysie / M. Bobrzynski – Warszawa: naklad Gebethnera i Wolffa, 1879. – V. 495 s.
18. Jasienica P. Rzeczpospolita obojga narodow / P. Jasienica – Warszawa, 1986. – 414 s.